

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В РОМАНАХ У. САМЧУКА
“МАРІЯ” І “ВОЛИНЬ”: ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА ТА
СЕМАНТИКА**

Виконала студентка 2 курсу, групи 8.0358-з/у,
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

М. Ю. Андоніна

Керівник	канд. філол. наук, доц. Л. П. Бойко
Рецензент	канд. філол. наук, доц. С. В. Сабліна

Запоріжжя
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*
Кафедра *української мови*
Рівень вищої освіти *магістр*
Спеціальність *035 “Філологія”*
Освітня програма *“Українська мова та література”*
Спеціалізація *035.01 “Українська мова та література”*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

Р. О. Христіанінова

24 жовтня 2018 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Андоніній Марії Юрївні

1. Тема роботи *Односкладні речення в романах У. Самчука “Марія” і “Волинь”:* формально-граматична структура та семантика, керівник роботи *Бойко Лариса Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, затверджені наказом ЗНУ від 24 травня 2019 року № 782-с.*
2. Строк подання студентом роботи – 24.12.2019 р.
3. Вихідні дані до роботи: *Самчук У. А. Марія. Куди тече річка. Київ : Наукова думка, 2001. 416 с.; Самчук У. А. Волинь. Харків: Фоліо, 2018. 384 с.; наукові праці П. С. Дудика, А. П. Загнітка, Л. М. Коваль та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
  1. *Загальна характеристика односкладних речень.*
  2. *Функції односкладних речень у художньому творі.*
  3. *Структурно-семантичні різновиди односкладних речень у романах Уласа Самчука “Марія” і “Волинь”.*

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Бойко Л.П., доцент	08.01.2019	08.01.2019
Перший розділ	Бойко Л.П., доцент	02.03.2019	02.03.2019
Другий розділ	Бойко Л.П., доцент	16.04.2019	16.04.2019
Висновки	Бойко Л.П., доцент	04.11.2019	04.11.2019

6. Дата видачі завдання – 24 вересня 2018 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Вересень – жовтень 2018 р.	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Вересень – грудень 2018 р.	Виконано
3.	Написання вступу	Січень 2019 р.	Виконано
4.	Підготовка першого розділу “Теоретичні засади дослідження односкладних речень”	Лютий – березень 2019 р.	Виконано
5.	Написання другого розділу “Односкладні речення в синтаксичній організації романів У. Самчука “Марія” і “Волинь”	Березень – вересень 2019 р.	Виконано
6.	Формулювання висновків	Листопад 2019 р.	Виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Грудень 2019 р.	Виконано
8.	Захист роботи	Січень 2020 р.	Виконано

Студент _____

М. Ю. Андоніна

Керівник роботи _____

Л. П. Бойко

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер _____

Л. М. Стівбур

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Односкладні речення в романах У. Самчука “Марія” і “Волинь”: формально-граматична структура та семантика” містить 58 сторінок.

Для виконання кваліфікаційної роботи дібрано близько 300 односкладних речень, опрацьовано 58 наукових джерел.

Об’єкт дослідження – односкладні речення в романах Уласа Самчука “Волинь” та “Марія”.

Предметом дослідження слугували структурно-семантичні особливості та функційне навантаження односкладних речень у романах Уласа Самчука “Волинь” та “Марія”.

Мета роботи – дослідити структурно-семантичні й функційно-стилістичні особливості односкладних речень у романах Уласа Самчука “Волинь” та “Марія”.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

- 1) обґрунтовано теоретичні засади дослідження односкладних речень;
- 2) виявлено склад односкладних речень у романах У. Самчука “Волинь” та “Марія”;
- 3) простежено кореляцію семантико-синтаксичних і комунікативно-прагматичних властивостей односкладних означено-особових, неозначено-особових та узагальнено-особових речень у досліджуваних романах;
- 4) побудовано функційно-семантичну парадигму односкладного безособового речення;
- 5) виявлено авторські особливості будови односкладних речень;
- 6) з’ясовано стилістичні функції односкладних речень у романах У. Самчука “Волинь” та “Марія”.

Дослідження велося із застосуванням декількох **методів**, основним з яких був описовий, що дало змогу ґрунтовно схарактеризувати формально-граматичну структуру та семантику односкладних речень.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано структурно-семантичні різновиди односкладних речень у романах У. Самчука “Волинь” та “Марія”, з’ясовано їх стилістичну функцію.

Сфера застосування. Отримані результати можуть бути використані в навчальному процесі у вищих навчальних закладах та школах різних типів під час вивчення синтаксису односкладного речення, для розроблення спецкурсів та спецсемінірів.

Ключові слова: ГОЛОВНИЙ КОМПОНЕНТ ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ, ОДНОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ, ОДНОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ ІМЕННОГО ТИПУ, ОДНОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ ДІЄСЛІВНОГО ТИПУ, ПРЕДИКАТИВНІСТЬ

ABSTRACT

Master's qualification work "Mononuclear Sentences in Novels by U. Samchuk "Maria" and "Volyn": the Formal-Grammatical Structure and Semantics" contains 58 pages.

To fulfill the thesis 300 structural syntactic units, 58 scientific sources were studied.

The object of the study were mononuclear sentences in Novels by U. Samchuk "Maria" and "Volyn".

The subject of the study was structural-semantics features and functional load sentences in Novels by U. Samchuk "Maria" and "Volyn".

The aim of the study were the investigate structural-semantics and functional-stylistic features in Novels by U. Samchuk "Maria" and "Volyn".

During the study the following **tasks** were completed:

- 1) substantiated theoretical based mononuclear sentences;
- 2) founded composition mononuclear sentences in Novels by U. Samchuk "Maria" and "Volyn";
- 3) correlation of semantic-syntactic and communicative-pragmatic properties is traced mononuclear definite-personal, indefinitely-personal and generalized-personal sentences in novels;
- 4) the functional-semantic paradigm of a single-complex impersonal sentence is constructed;
- 5) the author's peculiarities of the structure are revealed mononuclear sentences
- 6) founded out stylistic function mononuclear sentences in Novels by U. Samchuk "Maria" and "Volyn".

The study is based on the descriptive **method** which provides characterized formal-grammatical structure mononuclear sentences.

Scientific novelty of the study is that analyzed by the first time structural-semantic variants in mononuclear sentences in Novels by U. Samchuk "Maria" and "Volyn".

Application Field. The results of the study can be used the educational process of higher education institutions, in the practice of teaching the syntax of modern Ukrainian language, for the development of special courses and special seminars.

Keywords: MAIN COMPONENT MONONUCLEAR SENTENCE, MONONUCLEAR SENTENCE, SINGLE TYPE NAME, SINGLE VERSION TYPE SENTENCE, PREDICTABILITY

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ.....	9
1. 1. Еволюція теоретичних поглядів на односкладні речення	9
1. 2. Типологія односкладних речень	22
1. 2. 1. Дієслівні односкладні речення.....	22
1. 2. 2. Іменникові односкладні конструкції	26
РОЗДІЛ 2. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В СИНТАКСИЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ РОМАНІВ У. САМЧУКА “МАРІЯ” І “ВОЛИНЬ”.....	36
2. 1. Специфіка вживання односкладних особових речень.....	37
2. 2. Особливості функціонування безособових та інфінітивних речень.....	41
2. 3. Односкладні речення іменникового типу в романах У. Самчука “Марія” і “Волинь”	46
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ВСТУП

Глибокий різноаспектний опис синтаксичних одиниць є обов'язковим чинником у процесі поглиблення знань про внутрішні закони мови.

У синтаксичній системі типів простого речення односкладні речення становлять таку своєрідну щодо структури і змісту синтаксичну категорію, яка властивими їй різновидами, виявами та функціями вагомо розширює й доповнює виражальні можливості двоскладних речень.

Односкладні речення привертали увагу багатьох дослідників. Системну характеристику структурних типів односкладних речень подав П. С. Дудик в колективній академічній граматиці “Сучасна українська літературна мова” [45, с. 232–261]. У структурно-семантичному аспекті односкладні речення описані В. Д. Горяним [13], у функційному – Л. М. Кадомцевою [23], формально-синтаксичному – у граматиках І. Р. Вихованця [9] та А. П. Загнітка [20].

Односкладні речення розглядалися в працях Г. П. Арполенко [1], В. М. Брицина [6], Н. Ю. Шведової [51] та ін. Структурно-стилістичні особливості односкладних інфінітивних речень описав В. А. Чабаненко [48].

Особливості функціонування односкладних речень у текстах художнього стилю стали об'єктом дослідження Т. І. Вавринюк [8], Коваль Л. М. [25], Тронь О. Я. [47]. Попри те, що односкладні речення є вагомим текстотвірним стилістичним засобом в романах Уласа Самчука “Волинь” та “Марія”, вони досі не стали предметом комплексного аналізу, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Об'єкт дослідження – односкладні речення в романах Уласа Самчука “Волинь” та “Марія”.

Предмет дослідження – структурно-семантичні особливості та функційне навантаження односкладних речень у романах Уласа Самчука “Волинь” та “Марія”.

Мета роботи – дослідити структурно-семантичні й функційно-стилістичні особливості односкладних речень у романах Уласа Самчука “Волинь” та “Марія”.

Мета дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

1) обґрунтувати теоретичні засади дослідження односкладних речень;
2) виявити склад односкладних речень у романах У. Самчука “Волинь” та “Марія”;

3) простежити кореляцію семантико-синтаксичних і комунікативно-прагматичних властивостей односкладних означено-особових, неозначено-особових та узагальнено-особових речень у досліджуваних романах;

4) побудувати функційно-семантичну парадигму односкладного безособового речення;

б) виявити авторські особливості будови односкладних речень;

б) з’ясувати стилістичні функції односкладних речень у романах У. Самчука “Волинь” та “Марія”.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано кілька методів. Основним був описовий, що дав змогу ґрунтовно схарактеризувати формально-граматичну структуру та семантику односкладних речень. Використано також метод порівняння – для виявлення диференційних ознак структурних різновидів головних компонентів односкладних речень.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано структурно-семантичні різновиди односкладних речень у романах У. Самчука “Волинь” та “Марія”, з’ясовано їх стилістичну функцію.

Практичне значення здобутих результатів полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані в навчальному процесі у вищих навчальних закладах та школах різних типів під час вивчення синтаксису односкладного речення, для розроблення спецкурсів та спецсемініарів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

1. 1. Еволюція теоретичних поглядів на односкладні речення

В українській мові односкладні речення є нормативними, функційно детермінованими комунікативними одиницями. Односкладними вважають такі синтаксичні структури, “граматичну основу яких становить один головний член і для вияву повноти й своєрідного характеру свого змісту вони не потребують другого головного члена” [7, с. 163 – 164]; у яких вираження предикативності ґрунтується на функціюванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами головного члена [19, с. 428]. Проте такий формально-граматичний підхід не розкриває логіко-семантичної, семантико-синтаксичної й комунікативної сутності односкладного речення як самостійної синтаксичної одиниці. Історія вивчення односкладних речень в українському й зарубіжному мовознавстві засвідчує еволюцію поглядів на їхній лінгвістичний статус відповідно до зміни концептуальних домінант у вивченні синтаксичних явищ. Початок наукового осмислення односкладного речення як окремої граматичної категорії синтаксису пов’язують із працями російського мовознавця О. О. Шахматова, який започаткував учення про односкладність і двоскладність простих речень за їхньою формальною структурою. Науковець звернув увагу на те, що члени комунікації та члени судження не є тотожними поняттями. Тому всі речення він поділяє на два різновиди: до першого зараховує ті, у яких суб’єкт і предикат об’єднуються в одному члені речення (це односкладні речення); до другого належать речення, у яких суб’єкт і предикат виражені різними членами речення (це двоскладні речення) [49]. Такі погляди заперечували обов’язковість двочленної структури речення як граматичної форми втілення логічної структури судження, на підставі чого представники логіко-граматичного

напряму (Ф. І. Буслаєв [7], В. Г. Гак [11]) визначали односкладні речення як неповні. Це пояснювалося тим, що речення як синтаксична одиниця повинна мати двочленну структуру, а пропуск одного з головних членів речення є припустимим. Розглядаючи речення й судження (суб'єкт – зв'язка – предикат) як тотожні одиниці, науковці припускали, що їхній центр становить присудок. Відтак і синтаксичні конструкції, у складі яких був лише присудок, учені вважали неповними реченнями, а наявність номінативних (безприсудкових) односкладних речень-суджень заперечували. О. О. Потебня основною ознакою односкладного речення називав дієслівність, а дієслово ототожнював із присудком [36]. Аналогічно й головний член односкладного речення у формі називного відмінка іменника сприймався як присудок (О. О. Потебня [36]). О. О. Шахматов суттєво звузив поняття “неповне речення”, назвавши неповними тільки ті речення, формальна повнота яких відновлюється на основі синтагматичних відношень його компонентів, тобто речення неповні за формою й за змістом. Учений увів у науковий обіг поняття “головний член односкладного речення”, що відповідно до логіко-психологічної основи речення як одиниці комунікації відповідав своїм значенням нерозчленованому сполученню суб'єкта й предиката. На його думку, предикація односкладного речення реалізована одним головним членом, формально ототожнюваним або з підметом, або з присудком, “причому, звичайно, не слід забувати, що такий “присудок” відрізняється від присудка двоскладного речення тим, що викликає уяву і про предикат, і про суб'єкт, а присудок двоскладного речення відповідає тільки суб'єкту” [49, с. 30].

Становлення формально-граматичного, структурно-семантичного й комунікативного напрямів дослідження сприяло уточненню поняття односкладності й розвитку синтаксичної теорії односкладного речення.

Формально-граматичний аспект синтаксису – це рівень структури речення, синтаксичних форм його компонентів (членів речення), синтаксичних зв'язків між ними. Підвищена увага до морфологічних

властивостей головного компонента односкладних речень сприяла розробленню диференційованої класифікації цих синтаксичних структур, відмежуванню від односкладних слів-речень [44]. Проте формально-граматичний акцент на синтаксичних функціях головних і другорядних членів речення усував, наприклад, із логічної структури речення семантичний суб'єкт на тій підставі, що другорядний поширювач або детермінант унаслідок своєї морфологічної форми (непрямий відмінок) не має синтаксичного узгодження із предикатом, а відтак позбавлений суб'єктної семантики. Семантико-синтаксичний аспект вивчення односкладного речення ґрунтується на денотативній концепції (Н. П. Арутюнова [2], В. Г. Гак [11], І. Р. Вихованець [10], А. П. Загнітко [19], за якою формальне вираження думки залежить від ступеня достатності відображеної в ньому інформації, або пропозиції, чим визначається відбір і розподіл мовних одиниць (передусім предикатної та предметної лексики) у функції предиката, суб'єкта й об'єкта й зумовлює необхідну форму актантів речення. На семантико-синтаксичному рівні (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Н. Ф. Гуйванюк та ін.) простежуються особливості семантичного наповнення словоформи в реченні й окреслюються закономірності співвідношення форми й змісту. Семантико-синтаксичну структуру речення визначає узагальнений типовий зміст речення, у якому виявляється модусно-смилова інтерпретація дійсності через семантику синтаксем, порядок слів, інтонацію. У семантико-синтаксичному аспекті синтаксична односкладність зумовлена не формальною відсутністю одного із головних членів речення, що властиво й для неповних речень, а специфікою висловленої думки, зокрема її однокомпонентністю: в односкладних реченнях “предикативність втілюється у єдиному вербалізованому головному члені, який сам по собі, без допомоги другорядних членів, може формувати відносно закінчену думку, основний зміст якої складається із вербалізованого предиката і чуттєво сприйманого невербалізованого суб'єкта, який усвідомлюється неозначено, дуже загально або й зовсім не уявляється в ролі

виконувача дії” [16, с. 65]. Функційний потенціал односкладних речень визначається їхньою специфічною семантико-синтаксичною структурою. Односкладне речення в комунікативному аспекті позначено особливостями реалізації актуального (тема-ремного) членування та способів актуалізації реми. У дієслівних односкладних реченнях ступінь актуалізації реми залежить від ступеня її абстрагованості від діяча: що більш абстрагованою є дія, то більше вона актуалізується (підкреслюється, посилюється). При цьому ступінь актуалізації реми посилюється відповідно до такої послідовності: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні. У номінативних реченнях актуалізуються предмети й явища; специфічна роль називного уявлення в комунікативному акті – актуалізація предмета думки адресата мовлення. Дискусійними для мовознавців стали питання типології односкладних речень. У 1931 році О. Н. Синявський здійснив спробу ідентифікації та класифікації односкладних речень. Зокрема, науковець виділяв безпідметові речення, речення з відносною безпідметовістю (неозначено-особові й узагальнено-особові) і безприсудкові речення (називні) [42]. У безпідметових реченнях, як наголошує науковець, не називаючи суб’єкта, висувається на перший план процес (дія, подія).

Мовознавець виокремлював такі їх види: безпідметове речення на -но, -то, -ло; -ся; безпідметові речення, прислівникові й діє-іменникові. Речення з відносною безпідметовістю, за визначенням О. Н. Синявського, – це речення з такими формами дієслів, де особа ясно виступає в закінченнях, хоч вона й невизначена, наприклад, *Що посієш, те й збереш*. До безприсудкових (називних) науковець відносив речення тільки з підметом (другорядні члени можуть бути) [42]. О. О. Шахматов у праці “Очерк современного русского литературного языка” [49] описує означено-особові, безособові та генітивні речення. Означено-особове речення вказує на особову (персональну) означеність цих синтаксичних одиниць, окремий формально-граматичний, семантичний та комунікативний тип яких має спеціальне граматичне забезпечення – наявність форми з цілком нейтралізованою персональною

ознакою. До генітивних речень науковець відносив односкладні підметові. Безособові речення О. О. Шахматов поділяв на відмінювально-дієслівні, інфінітивні, прислівникові, дієприкметникові та вигуківі [49]. І. Ю. Шкіцька розрізняє з-поміж односкладних речень безособові, відносно-безособові й називні. А відносно-безособові речення поділяє на узагальнено-особові та неозначено-особові односкладні речення [52, с. 15].

П. С. Дудик у дисертації “Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові” [18] фундаментально дослідив природу неповних та односкладних речень. Більшість речень з одним головним членом він відносить до двоскладних неповних, що суперечить традиційній класифікації, запропонованій О. О. Шахматовим, та ставить під сумнів дослідження попередників. Суттєві напрацювання з теорії односкладності презентує О. М. Пешковський у праці “Русский синтаксис в научном освещении” [34]. Науковець висуває власну теорію односкладності, суттєво доповнює зміст терміна “неповне речення” та звужує поняття “односкладне речення”. За морфологічним вираженням головного члена О. М. Пешковський виділяє дієслівні безособові, дієслівні неозначено-особові, номінативні та інфінітивні речення. З його ім'ям пов'язано виокремлення інфінітивних речень в окремий різновид односкладних синтаксичних конструкцій.

Інфінітивними О. М. Пешковський називав речення, головним членом яких є незалежний інфінітив [34]. Цим терміном пізніше стали користуватися такі мовознавці, як Г. П. Арполенко [2], І. К. Білодід [45], І. Р. Вихованець [9], К. Г. Городенська та А. П. Грищенко [12], М. У. Каранська [24]. Згодом О. С. Мельничук довів, що односкладні речення існують давно, у слов'янській мови вони, за дослідженнями науковців, прийшли ще з індоєвропейської мови. Формування їх як окремого типу синтаксичних конструкцій відбувалося паралельно з двоскладними реченнями. Мовознавець наголосив, що односкладні речення є спеціальною формальною категорією, яка з'явилася одночасно з категорією двоскладних речень у результаті розвитку й

формальної диференціації первісних, граматично не оформлених речень [32, с.144], що суперечило поглядам представників логічного напряму в мовознавстві. В академічній граматиці “Сучасна українська літературна мова. Синтаксис” за редакцією І. Білодіда [45] виокремлено такі види односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні (без частки би (б), із часткою би (б), інфінітивно-називні та інфінітивно-безособові), номінативні (буттєві номінативні, вказівні номінативні, оцінні номінативні, називні, спонукальні номінативні, “називний уявлення”) речення. У 80-х рр. ХХ століття з’явилася монографічна праця В. Д. Горяного “Синтаксис односкладних речень”, у якій він класифікує односкладні речення на особові та безособові [13, с. 47]. Односкладні особові речення за формами вираження головного члена (суб’єкта) В. Д. Горяний поділяє на речення з означеним суб’єктом (означено-особові), речення з неозначеним суб’єктом (неозначено-особові), речення з узагальненим суб’єктом (узагальнено-особові). Безособові речення з погляду наявності / відсутності в них суб’єкта як носія предикативної ознаки у свою чергу поділяються на речення з нульовим суб’єктом, речення з непрямим суб’єктом, речення з синкретичним суб’єктом. Варто зазначити, що наведена класифікація не набула поширення в українському мовознавстві. Н. Ю. Шведова (1980) узагалі відмовилася від традиційних термінів і серед однокомпонентних схем виділила відмінювано-дієслівні (неозначено-дієслівні й частину безособових) та невідмінювано-дієслівні (іменні, інфінітивні, прислівникові). Означено-особові та узагальнено-особові речення вона кваліфікує як неповні реалізації підметово-присудкових речень [51]. У 1982 році опубліковано “Граматику української мови”, авторами якої були І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. За сукупністю структурних і семантичних ознак учені виділяють такі основні типи односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні, вокативні (речення-звертання). Автори граматики значну увагу

приділили розгляду вокативних речень. Вокативним вони називають речення, яке складається тільки з одного звертання і яке, називаючи адресата мовлення, передає почуття: докір, радість, незадоволення, обурення, заборону, оклик тощо. Характерними особливостями вокативних речень є: 1) уживання тільки назви осіб у кличній формі або у формі називного відмінка; 2) переважно власні імена або іменники, що означають осіб за сімейними стосунками [10]. У “Граматиці української мови. Синтаксис” І. Р. Вихованець класифікує односкладні речення відповідно до морфологічної форми головного члена речення: 1) дієслівні речення (безособові); 2) інфінітивні речення; 3) іменникові речення; 4) прислівникові речення. Односкладні особові речення розглянуто як неповні, а саме як “формально неповні, але семантично повні конструкції” [9, с. 104]. Такі погляди підтримуються і в сучасному мовознавстві. З. З. Коржак підкреслює, що теоретичною засадою виокремлення означено-, неозначено- та узагальнено-особових речень як різновидів односкладних традиційно вважають суто кількісний чинник – наявність одного головного члена. Водночас комплексне застосування формально-синтаксичного, семантичного та комунікативного підходів, на думку вченої, дозволяє кваліфікувати їх як двоскладні неповні з імпліцитною формою суб’єкта-підмета [27]. З-поміж іменникових речень І. Р. Вихованець виокремлює: а) речення з простим головним членом, вираженим формою називного відмінка іменника; б) речення зі складеним головним членом, вираженим кількісно-іменниковою сполукою; в) вокативні речення з простим головним членом, вираженим формою кличного відмінка іменника. Вокативні речення мовознавець трактує як вокативи, у яких конденсується суб’єктно-предикатна структура думки, почуття, волевиявлення [10]. М. У. Каранська в “Синтаксисі сучасної української мови” [24] дотримується усталеної в українському мовознавстві класифікації, розглядає односкладні означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні речення.

У сучасному синтаксисі усталилася загальна класифікація односкладних речень, за якою виділяють означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні, генітивні речення [24, с. 428]. Незважаючи на формальну стрункість, вона містить окремі суперечливі моменти.

Зокрема, у цій класифікації односкладні речення диференціюються за способом вираження головного члена й за граматичною семантикою. Особові й безособові речення протиставляються за ознакою зв'язку із діячем або носієм стану. В особових односкладних реченнях дія пов'язана з її витворювачем, у безособових дія і стан не залежать від діяча / носія стану. Безособові й інфінітивні речення протиставлені за семантикою суб'єктних детермінантів. В інфінітивних реченнях вони виражають активного діяча, у безособових – можливий тільки пасивний виконавець / носій стану або взагалі неможливий. Номінативні речення протиставлені всім іншим за способом морфологічного вираження головного члена, а відтак неоднозначним є питання виокремлення генітивних речень в окремий синтаксичний тип поза межами номінативних одиниць. Як засвідчив огляд праць із теорії односкладного речення, класифікація є відкритою для рівневої диференціації з урахуванням формально-граматичної, семантико-синтаксичної структури та комунікативної прагматики, що визначає напрями подальших досліджень.

У підручнику “Сучасна українська літературна мова” за редакцією М. Я. Плющ подано таке визначення: “односкладними називаються речення, які мають один головний член, що є виразником предикативності, і не потребують поповнення структури другим головним членом” [46, с. 374]. Такий головний член не тільки називає якийсь предмет, дію, явище навколишньої дійсності, а й виражає відношення до дійсності, набираючи певної граматичної форми і відповідної інтонації. Другого головного члена у таких реченнях або не може бути взагалі, або формально його можна встановити, але його відсутність не створює враження неповноти речення, а є

їх структурною особливістю: *В повітрі стало тепліше* (М. Коцюбинський); *З далекого моря занесло хмарину* (Панас Мирний); *Дишеш і не наддишешся тим чистим і пахучим повітрям* (І. Нечуй-Левицький) [46, с. 375–376].

Односкладні конструкції активно студіювали в 60-ті – 70-ті рр. ХХ ст. Основну увагу дослідники зосередили на вираженні предикативного зв'язку в таких реченнях. Їхній головний компонент дістав статус єдиного виразника предикативності односкладної конструкції. Зокрема, П. С. Дудик у цьому зв'язку зазначав: “Головний член односкладного речення сам по собі або разом із другорядним членом одночасно фіксує певні факти, явища і встановлює їх відношення до дійсності, зв'язок із нею” [18, с. 58].

У цей же період спостерігаємо і тенденцію до визначення суті, типів та структурних схем односкладних речень. Дослідники залежно від засадничих принципів виділяли неоднакові різновиди односкладних конструкцій. Мовні засоби вираження персональної семантики неоднорідні: номінативні, особові субстантиви зокрема, що позначають сферу семантики “третіх осіб”, конкретизують та ідентифікують особу в тексті, й комунікативні – це передусім особові займенники, що позначають особу в мовленнєвому акті, та особові дієслівні форми, що передають співвіднесеність дії або стану із суб'єктом мовленнєвої ситуації.

Функціонально-семантична категорія персональності зумовлюється комунікативно-стильовими, жанрово-композиційними властивостями тексту, його проблемно-тематичним контекстом і безпосередньо відображає ступінь персоніфікації автора.

Мовознавчі дослідження українського синтаксису в діячоронному аспекті засвідчили факт існування в староукраїнських пам'ятках односкладних речень, функційно споріднених із номінативними й утворених на основі незалежного родового відмінка, – генітивних речень стверджувальних і заперечних [21]. Початок наукового осмислення граматичної й комунікативно-семантичної природи генітивних речень

традиційно пов'язують із роботами О. О. Шахматова та О. М. Пешковського [34].

О. О. Шахматов розглядав генітивні речення як самостійні односкладні синтаксичні одиниці в межах безприсудково-підметових: “Зважаючи на те, що поєднання числівника або кількісного прислівника з родовим відмінком становить таке неподільне, нерозкладне синтаксичне поєднання, яке може бути тільки підметом або прямим додатком, зараховую до підметових і ті односкладні речення,... у яких головний член виражений родовим відмінком” [49, с. 53]. Такий підхід ураховує, з одного боку, комунікативну сутність речення, зокрема поєднання уявлень про суб'єкт і предикат, які синкретично виражаються одним головним членом, а з іншого – формально-граматичну природу семантичного ядра речення. Відтак граматичні варіанти синтаксичних конструкцій із родовим відмінком у ролі головного члена зумовили виокремлення вченим таких структурно-семантичних різновидів іменних речень: 1) кількісно-іменні: головний член виражений поєднанням числівника з родовим відмінком іменника; 2) іменні генітивні: родовий однини чи множини з кількісним значенням; 3) займенникові генітивні: нерозкладні поєднання займенників що, нічого з родовим прикметника (*Нічого доброго*). О. М. Пешковський описав за формально-граматичними ознаками генітивні синтаксеми в структурі безособових односкладних речень у контексті вивчення умов формування безособовості дієслівних односкладних речень, зокрема наявності заперечних елементів (не було, немає та особливо частки ні) при залежному іменнику в родовому відмінку. Мовознавець зараховує їх не до іменних, що, за його спостереженнями, також можуть бути заперечними [34, с. 378], а до дієслівних на тій підставі, що в разі усунення заперечення, вони перетворюються на двоскладні [34, с. 366] – лексеми немає, ні співвідносяться з особовими дієсловами *є, був, буде* у відповідних родових, особових та числових формах. У сучасному синтаксисі генітивні структури стали предметом досліджень В. В. Бабайцевої [3], А. П. Грищенка [14], П.С. Дудика [17], А. П. Загнітка [21], П. А. Леканта

[30] та ін. Дослідники визначили, зокрема, місце генітивних синтаксем у структурі простого й складного речень, запропонували класифікацію односкладних генітивних речень, з'ясували способи вираження головного члена квантитативно-генітивних та генітивно-заперечних речень. Найбільш повно, з урахуванням структурних, семантичних та комунікативних особливостей в українському мовознавстві описала генітивні речення Л. С. Рабанюк [39]. У сучасному лінгвістичному дискурсі, незважаючи на значні теоретичні напрацювання, проблемним залишається питання класифікації генітивних речень, представлених різноманітними структурно-граматичними й функційними (комунікативно-семантичними) моделями. Їх розглядають на різних теоретичних засадах, а тому кваліфікують як безособові (І. Р. Вихованець [9], Н. Ф. Попович [35], Л. М. Коваль [26]), іменні (А. П. Грищенко [14], А. П. Загнітко [17]); неповні двоскладні (Г. А. Золотова [22]).

Генітивні речення трактують як односкладні, головний член яких виражений родовим відмінком іменника (або займенника), що передає не тільки значення наявності предмета, а й указує на його кількісну ознаку, частіше – на велику кількість [27, с. 46]. Таке доволі широке розуміння означеної синтаксичної одиниці дозволяє вважати різні типи речень із головним членом, представленим конструкцією з родовим відмінком, генітивними. Наприклад, з погляду структурно-семантичної організації речення семантичний суб'єкт розглядається як “носій предикативної ознаки” (А. Бондарко [5]), що входить до предикативного мінімуму речення і, на відміну від підмета, не має канонічно закріпленого частиномовного вираження, і тому, за Г. О. Золотовою, може бути представлений будь-яким непрямим відмінком [22]. При цьому суб'єкт не залежить від дієслова-предиката, а поєднується з ним граматичним зв'язком координації, чим відрізняється від другорядних членів аналогічних граматичних форм. Специфіка односкладних речень, на думку П. С. Дудика, виявляється в тому, що семантичний суб'єкт не має вербального вираження й “виступає у вигляді

чуттєвого образу” [17, с. 64], сформованого під впливом вражень від навколишнього світу, а предикативність сконцентровується в семантичних і граматичних властивостях головного члена.

Отже, родовий суб'єкт може функціювати в різних типах односкладних речень, і в такому випадку доцільним є використання узагальнювальної дефініції “генітивна конструкція” – синтаксична структура, у якій першим компонентом є числівник або іменник із кількісним значенням, а другим – форма родового відмінка іменника або займенника, а також незалежна форма родового відмінка з кількісним значенням, часто в поєднанні із негацийним компонентом. Такі конструкції можуть виконувати функції додатків, бути іменною частиною присудка, входити в структуру складного речення як предикативна частина, становити парцельовані конструкції, а також реалізувати модель генітивного речення [23]. Терміном “генітивне речення” позначаються односкладні бездієслівні речення, граматичним значенням яких, на думку Л. С. Рабанюк, є буттєвість, а формальним показником – незалежний родовий відмінок у позиції головного компонента [38]. Семантика співвідносить генітивні речення із номінативними односкладними, описовими – “з єдиним головним членом у формі називного відмінка імені або кількісно-іменною будовою, що стверджують буття предмета або явища, яке може ускладнюватися значенням вказівки, емоційної оцінки, волевияву” [38, с. 46]. Різновидом номінативних вважають генітивні речення О. Н. Синявський [42, с. 230], І. І. Слинько [44, с. 290] на тій підставі, що вони повідомляють про наявність / відсутність предмета або явища чи процесу. Проте родовий відмінок як формальний виразник предикативного ядра є найвагомішою ідентифікаційною ознакою, що виокремлює генітивні речення в системі односкладних синтаксичних одиниць і відмежовує їх від номінативних не тільки формально, але й семантично – значення буттєвості ускладнюється кількісною оцінкою або інтенсивністю вияву явища, які виражаються конструктивно, тобто самою граматичною формою головного члена, незалежно від його лексичного

наповнення. Специфічний виразник предикативності зумовлює суперечливі погляди на те, які синтаксичні структури вважати генітивними реченнями. Зокрема, це стосується заперечних конструкцій. А. Загнітко називає генітивними (заперечними) речення з предикативним словом нема (немає), що становить єдиний головний член речення, із обов'язковим непрямым додатком у родовому відмінку, що позначає особу або предмет, відсутність якого стверджується, а також речення із заперечною часткою ні (ані), що набуває ознак предикативності [21, с. 45–47]. Зауважимо, що за такого підходу не витримується формальна ознака – незалежність генітива, крім того, заперечний предикатив немає – дієслівного походження (староукраїнське не має), і тому речення з ним у ролі головного члена, як підкреслює І. Слинько, є дієслівними односкладними – безособовими [44, с. 290]. М. Баган, дослідивши засоби експлікації заперечення, зазначає, що український паремійний фонд засвідчує похідність конструкцій зразка ні + іменник у родовому відмінку від буттєвих заперечних речень із предикативом немає, на підставі чого називає їх еліптичними буттєвими реченнями [4, с. 90], або “ні-генітивним варіантом нема-генітивних модифікацій речень буття” [4, с. 217]. Спроби синтаксистів (І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк та ін.) зарахувати односкладні речення з негачійним родовим суб'єкта (із заперечною часткою ні, що функційно співвідносна із предикативом немає) до генітивних на підставі таких диференційних ознак, як: 1) своєрідна модальність; 2) специфічна предикативність; 3) власна структурна схема, А. П. Загнітко вважає “невельми переконливими, оскільки подібні утворення є мовленнєвими виявами безособових конструкцій” [20, с. 535]. Подібну думку висловлювали російські граматисти: дотримуючись поглядів О. М. Пешковського, односкладні речення з генітивом у ролі головного члена з препозитивною часткою ні вважають особливим різновидом безособових речень, мотивуючи це тим, що таке речення містить цілковите заперечення того, що назване іменником у

родовому відмінку й реалізує значення теперішнього часу [34]. Неоднозначність поглядів на місце таких речень у системі односкладних пов'язана з різним трактуванням поняття буттєвості, зокрема засобів її синтаксичної експлікації.

3.3. Коржак переконливо доводить, що відсутність дієслова в іменних буттєвих конструкціях, різновидом яких є генітивні речення, є виразником теперішнього часу, і тому немає потреби в присудкових часових значеннях, оскільки семантика моменту мовлення, моменту комунікації виконує самостійні граматичні функції, виступаючи як антропоцентричний (неспіввідносний, теперішній моменту мовлення, спілкування) теперішній – це не об'єктивний час існування предмета або фрагмента дійсності, а суб'єктивний час сприйняття (актуалізації у свідомості) образу цього предмета. Саме тому значення буттєвості постає як граматичне значення констатації реальності в момент спілкування. На цій підставі дослідниця робить висновок про те, що “змістова структура номінативних речень не ідентична змістовій структурі співвідносних за референтом двоскладних речень: однаковий фрагмент дійсності по-різному означений у різних за семантичною схемою комунікативних ситуаціях” [27, с. 161].

Отже, відсутність граматичного часу в генітивних реченнях засвідчує специфічно асиметричне співвідношення їхньої форми та характеристик, що пояснюється семантикою буттєвості й антропоцентричним часом суб'єктивного сприйняття позначуваного родовим відмінком фрагменту реальності, що є одним із вагомих показників для розгляду таких речень як окремого самостійного різновиду односкладних. Формально-граматичні, семантичні, функціонально-комунікативні властивості генітивного речення дозволяють розглядати його як самостійний різновид субстантивних односкладних речень.

1. 2. Типологія односкладних речень

1. 2. 1. Дієслівні односкладні речення

Дієслівними односкладними реченнями є речення, в яких мова йде про дію, діяч, виконавець якої словесно не виражений [21, с. 44].

Означено-особовими односкладними реченнями називають такі речення, в яких головний член виражений дієсловом, що особовим закінченням вказує на означену (конкретну особу): *я, ти, ми, ви* – дієслово у формі I або II особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу дійсного або наказового способу: ***Будемо ж берегти наше мирне українське небо! Стою і на душі пропливають тривожні болі*** [21, с. 50].

Головний член у формі I особи множини може передавати семантику: 1) спонукання співрозмовника до сумісної дії: ***Йдемо, поете, вперед і пізнаємо все;*** 2) окреслення власної дії: ***Чекати не можна, будемо прориватись до наших! Важко, звичайно, але прорвемся;*** 3) злитості з іншими діячами: ***Я їхала сюди і мріяла, а нам тут кроку не дають, не знаємо, що робити і як бути*** [21, с. 52].

Неозначено-особові можуть виражати дію особи: 1) що не відома мовцеві і не суттєва на відповідний момент для мовця: ***За літо школу відремонтували, завезли новенькі парти, від яких іде незвичайний запах і наповнює всю школу;*** 2) яка відома мовцеві, але він не називає її в силу певних причин: ***Кажуть***, про вимогливість, повідомляють про нові закони для нас; 3) яка не може бути точно названою мовцем: ***Дивись, а то там на ярмарку все вкрадуть*** [21, с. 58].

Узагальнено-особовими односкладними реченнями називають такі односкладні речення, дія яких стосується узагальненої особи, а головний член виражений дієсловом II особи – зрідка в інших особових формах [21, с. 45].

Головний член узагальнено-особових речень може виражатись дієсловом у формі: 1) II особи однини теперішнього чи майбутнього часу дійсного способу: ***Розуму і за морем не купиш, коли вдома не маєш;*** 2) I особи множини теперішнього чи майбутнього часу дійсного способу: ***Що***

маємо – *не дбаємо*, а втративши – *плачем*; 3) III особи множини: *Решетом воду не носять*; *Дарованому коневі в зуби не дивляться*.

Дієслівні односкладні конструкції І. Р. Вихованець ідентифікує з традиційними безособовими реченнями [49, с. 98–99], водночас диференціюючи їх на три класи:

1) безособові (одноособові) речення, головний член яких виражений безособовими дієсловами (або дієсловами, вжитими безособовому значенні): *Надворі посвітлішало. Сержанта затрясло. Суменіє рано восени. Можливо потепліло б уже надворі. Так смеркало і того разу* [25, с. 77].

2) безособові (одноособові) речення, головний член яких являє собою складений компонент – сполуку інфінітива безособових дієслів та допоміжних фазових, модальних дієслів: *Гримкотіти тут почало частіше. Незабаром мало світати. Схотілось побачити сонце, веселий шум ріки. Надворі стало сиріти. Вже і їсти хочеться* [25, с. 79].

3) безособові (одноособові) речення зі складеним головним членом, вираженим предикативними віддієприкметниковими формами на *-но*, *-то*, з дієловом-зв'язкою: *Її не прохано на сватання* [25, с. 83].

На думку А. П. Загнітка, безособові речення становлять найрізноманітнішу і найуживанішу групу односкладних речень, саме тому майже неможливо дати їм вичерпне визначення [19, с. 533]. У сучасних дослідженнях безособове речення кваліфікують переважно як основний тип односкладних речень, головний компонент яких називає дію чи стан, незалежні від активного діяча [17; 22; 52].

О. М. Пешковський убачав сутність безособових конструкцій у безпідметовості, зазначаючи: “І справді, вдумуючись у значення безособових дієслів, ми все-таки відкриємо в них сліди III особи. Те саме виявляє і суто морфологічний аналіз цієї форми. Якщо особа мислиться в дієслові, вона мислиться тут як третя, але мислиться з мінімальною ясністю” [34, с. 186]. Аналізуючи це твердження, А. П. Загнітко визнав, що О. М. Пешковський змішує граматичну особу і особу діяча-витворювача дії, а сплутування

граматичної особи та особи-діяча, на його думку, призводить до того, що в одних працях головний член безособового речення кваліфікують як дієслово, яке має форму, що збігається з формою третьої особи однини, а в минулому часі – з формою середнього роду однини. Безособові дієслова характеризуються граматичною категорією особи, оскільки вони також виражають дію в її ставлення до читача. Якщо особові дієслова вказують на його наявність, то безособові – на відсутність [34, с. 533].

А. П. Загнітко так описує односкладні інфінітивні речення: «інфінітивними є односкладні речення з головним членом, вираженим незалежним інфінітивом, що позначає можливу або неможливу дію: *Куди мені діватись? Де допоміжати шукати? Кого просити? Піти лишень на пасіку обдивитись* [19, с. 79–80].

Головний член інфінітивних односкладних речень може бути виражений незалежним інфінітивом без частки *би* (*б*) та незалежним інфінітивом з часткою *би* (*б*). Використання частки *би* (*б*) суттєво впливає на семантику інфінітивних речень.

Інфінітивні речення з часткою *би* (*б*) виражають:

1. Бажану або небажану для мовця дію чи стан: *От злісти б тут, побігати по широкому полю або полежать в траві;*
2. Оцінку здатностей співрозмовника: *Сидіть би вам тільки на печі та жувать калачі;*
3. Реалізацію, побоювання або застереження з приводу здійснення чи нездійснення дії: *Поїхати нам потрібно, та тільки не програти б змагання;*
4. Постійну або часту схильність мовця до певної дії, вчинків: *Вам тільки б сміятись.*

Інфінітивні речення без частки *би* (*б*) виражають:

1. Необхідність дії або стану, їх неминучість, неможливість, або відсутність: *Ані піти тобі, ані погуляти, ані чого забажати;*
2. Вагання, сумнів у доцільності чи необхідності дії або стану: *Боротися, але як?;*

3. Спонування, наказ, пораду, побажання, прохання чи заклик до виконання певної дії: ***Вчитися майстерності!***

Автор твору, відображаючи факти навколишнього світу, може бути реалізований у тексті як особа, що здатна аналізувати, порівнювати, висловлювати власну позицію.

Односкладні особові речення репрезентують семантичний суб'єкт під впливом контексту та комунікативно-прагматичних умов спілкування у функціонально-семантичних категоріях означено-особовості, неозначено-особовості, узагальнено-особовості.

В односкладних реченнях предикативність втілюється в єдиному головному члені, який сам по собі, без допомоги другорядних членів, може формувати відносно закінчену думку, судження, основний зміст якої складається з вербалізованого предиката і невербалізованого суб'єкта, який усвідомлюється неозначено, дуже загально, або й зовсім не уявляється в ролі виконувача дії, а тільки у вигляді певного чуттєвого образу.

Порівняно з двоскладними реченнями, що становлять основний, найбільш поширений і стандартний тип речення, односкладні структури кількісно менш виявлені в усіх стилях і формах мови. Проте без них, звичайно, не конструюються розгорнуті різноаспектні вислови. У змістовому та стилістично-функційному планах односкладні речення мають свою специфіку, яка в процесі розвитку мови проклала собі шлях і до специфіки у формальному вияві.

1. 2. 2. Іменникові односкладні конструкції

До іменникових односкладних речень належать конструкції з головним компонентом, вираженим іменником (зрідка – субстантивованим прикметником чи дієприкметником). Однак щодо кількісного та якісного складу цього корпусу односкладних речень, а також їхньої термінологічної номінації в мовознавчих працях наявні розбіжності.

Найуживанішим в сучасній лінгвістиці є такі термінологічні назви: “іменні односкладні речення” [31], “односкладні речення, головний член яких співвідносний з підметом” [46], “іменникові одноядерні речення” [44]. У нашій роботі робочим є термін “іменникове односкладне речення”, який найчіткіше відбиває морфологічну сутність головного компонента цього різновиду односкладних конструкцій.

Корпус односкладних іменникових конструкцій у сучасному українському мовознавстві визначають неоднаково: одні обмежують його лише конструкціями з головним компонентом, вираженими іменником у називному відмінку [45, с. 374]; інші до односкладних іменникових конструкцій відносять номінативні та генітивні речення [44, с. 239–285]; треті – номінативні, генітивні та вокативні конструкції [9, с. 99–100]. У роботі дотримуємось третьої, найбільш поширеної класифікації.

Вивчення номінативних речень має давню традицію у вітчизняному мовознавстві (О. О. Шахматов [49; 216], І. Р. Вихованець [10; 44;], П. С. Дудик [18], А. П. Загнітко [22], І. І. Слинько [44], та ін.). Учені визначили місце означених синтаксичних одиниць у системі простого односкладного речення, з'ясували їхню формально-граматичну структуру, загальну семантику, комунікативні типи й стилістичний потенціал. Незважаючи на значний корпус теоретичних напрацювань, питання лінгвокомунікативної сутності односкладного номінативного речення є дискусійним у сучасній синтаксичній теорії. Ключовими аспектами, навколо яких розгортається науковий дискурс, є проблема односкладності/двоскладності номінативних синтаксичних одиниць; особливості реалізації логіко-синтаксичних типів семантики простого речення – буттєвості й номінації; способи вираження предикативної ознаки (Г. О. Золотова [22], З. З. Коржак [27], та ін.). Традиційно номінативними називають такі односкладні речення, головний член яких виражений іменником, зрідка особовим займенником, числівником у називному відмінку, субстантивованими словами або кількісно-іменним сполученням із

стрижневим словом у формі називного відмінка [25, с. 67]. Загальне значення номінативних речень інтерпретують як існування, наявність предмета або предметно представленого явища, дії, стану (І. Р. Вихованець [10], А. П. Грищенко [14], К. Г. Городенська [12], К. Ф. Шульжук [53] та ін.), що реалізуються в логіко-синтаксичній семантиці буттєвості простого речення. Основними формальними засобами вираження буттєвої семантики є номінатив, генітив, буттєві дієслова й зв'язки, безособові дієслова зі значенням стану й слова категорії стану. Відтак до буттєвих можна віднести як двоскладні, так й односкладні типи речень. Особливий інтерес у мовознавців викликає дієслово бути, яке виражає значення буття й розглядається у двох аспектах: 1) як делексикалізована граматична форма – зв'язка, що висловлює в безактантному реченні тільки компоненти предикації (модальність, час), а в актантних – ще й узгоджувальні категорії (числа, роду, особи підмета); 2) як повнозначне дієслово лексико-семантичної групи буття (існування, екзистенції), що виражає в реченні предикативне значення. Залежно від інтерпретації семантики й граматичних властивостей дієслова бути, способів його вираження (експліцитний, імпліцитний) визначаються й структурно-семантичні ознаки речень, зокрема номінативних із нерозчленованою й розчленованою семантичною структурою. У зв'язку із цим номінативні речення кваліфікують як односкладні (О. О. Шахматов [49], П. С. Дудик [18], А. П. Загнітко [22], М. У. Каранська [24], та ін.), як двоскладні (Н.Ф. Попович [35], як двоскладні неповні (О. О. Потєбня [36], І. І. Слинько [44]). Буттєвість як функціонально-граматична категорія визначає специфіку граматичного оформлення предикативності односкладного номінативного речення, є логіко-семантичною основою граматичного вираження синтаксичної модальності й часу. Для номінативного речення характерний особливий тип предикативності, що передає відношення головного члена до суб'єкта, що є або предметною, реальною ситуацією, або ситуацією, зумовленою попереднім або подальшим контекстом. На відміну від дієслівного, у

номінативному (субстантивному, за Г. О. Золотовою) реченні предикативність імпліцитна, згорнута в межах сполучуваності слів, оскільки немає потреби в предикативному розчленуванні, адже субстантивні моделі не можуть бути відповіддю на питання про те, що робить суб'єкт. Вони повідомляють, як сприймається мовцем дійсність – звуки, стани, наявні предмети – і характеризують позначувані однією з локативних форм місце або не названий, але очевидний для адресата простір [22, с. 166]. Морфологічно фіксація предметів і явищ у певному просторовому фрагменті забезпечується субстантивом, а синтаксично – номінативною формою в незалежній позиції. Таке граматичне оформлення імітує процес сприйняття, за якого об'єкт виокремлюється на певному лінгвістичному тлі й поняттєво визначається за основними інтегральними ознаками. Субстантивні речення, у яких семантизується навколишня дійсність, належать до репродуктивного типу мовлення й тому пов'язані із хронотопом спостерігача – мовця й адресата. Показником теперішнього часу у випадку предметно-ситуативної номінації, що реалізується односкладною структурою, є відсутність дієслова. Перенесення в план минулого, майбутнього часу за допомогою дієслова-зв'язки “відбиває ніби переміщення пункту спостереження паралельно тому, що відбувається” [22, с. 167].

Подібну думку висловлював І. Р. Вихованець, називаючи номінативні речення зі зв'язкою бути в минулому часі такими ж одночленими, які і без неї, оскільки в таких реченнях наявна проста констатація явища в минулому [10]. При цьому комунікативна модель субстантивного речення не змінюється, а зв'язка бути в одній із часових форм зумовлює її модифікацію, що виражається в предикативному значенні часу й способу. Час у номінативних реченнях є категорією не самостійною, а контекстуальною, що дозволяє досягти ефекту безпосереднього сприймання об'єктів у момент дії, яка відбувається в попередньому або наступному реченні, тобто теперішній час маркує “точку перетину буття предмета й сприймання його в “даний

момент” спостерігачем” [10, с. 89]. Час є антропоцентричною, суб’єктивною категорією.

Отже, номінативні речення не мають часової парадигми. Специфіка елементарного номінативного речення виявляється в тому, що в одному головному члені синкретично представлено суб’єкт і предикат, що дає підстави кваліфікувати його як двокомпонентне, двочленне в плані логіко-психологічної організації судження та його актуального членування (Г. О. Золотова [22]). Нерозчленованими (одночленними), за П. А. Лекантом [30], уважаємо номінативні речення, структурно оформлені лише головним членом (словом, синтаксично неподільним словосполученням) або з препозитивним прислівним поширювачем, а розчленованими (двочленними) – з детермінантними поширювачами. А. П. Загнітко зауважує, що в поширеному номінативному реченні функціують лише препозитивні / постпозитивні узгоджені / неузгоджені означення. Його думка співвідносна із позицією Л. Лонської, яка номінативні речення кваліфікує як двоскладні неповні буттєві речення з невербалізованим предикатом [21]. Проте припускаємо, що наявність детермінантів у номінативному реченні не є підставою вважати його двоскладним за формально-граматичною структурою, оскільки основною властивістю детермінантів є їхня автономність, вони не утворюють підрядного словосполучення з головним членом, не поширюють іменник як лексико-граматичну одиницю, а належать до структурної основи речення загалом і є самостійними поширювачами речення.

Своєрідну групу в українській мові становлять односкладні речення, предикативним ядром яких є незалежний родовий відмінок, що передає наявність, існування, буття предметності, або сполучення родового відмінка зі словом, яке розкриває власне-кількісну характеристику (*Лучників! Вишень, яблунь, груш... Сила-силенна птахів.*) Саме родовий відмінок як засіб вираження головного компонента або його елемента є ідентифікаційним параметром для виокремлення генітивних речень у системі

односкладних конструкцій. Нетрадиційний формальний засіб вираження суб'єктності та нетиповий носій предикативної ознаки родовий відмінок нівелює традиційні класифікаційні схеми простого речення, що викликає мовознавчі суперечки щодо визначення місця генітивних конструкцій серед інших типів простих речень.

У мовознавстві сформувався три основні підходи до розв'язання цієї проблеми:

1. генітивні речення розглядають як різновид неповних двоскладних конструкцій такі мовознавці, як В. В. Бабайцева, Г. О. Золотова, Т. П. Ломтев;

2. генітивні речення вважають різновидом односкладних безособових речень (Б. М. Кулик, П. С. Дудик);

3. генітивні речення кваліфікують як окремий тип односкладних іменникових конструкцій мовознавці Н. С. Валгина, І. І. Слинко, О. О. Шахматов);

Проте в деяких граматиках взагалі не згадують цей тип синтаксичних структур (М. Я. Плющ, К. Ф. Шульжук). Не вивчають їх і за шкільною програмою.

В українській лінгвістиці вперше комплексно дослідила генітивні речення як окремий тип односкладних іменникових конструкцій Л. С. Рабанюк [38]. Дослідниця системно описала структурно-семантичні особливості цих конструкцій, визначила їхній лінгвальний статус та місце в синтаксичній системі. Різним проблемам генітивних речень присвячені праці В. П. Алчилової, В. О. Горпинича, В. М. Копейцевої.

Основним виразником предикативності генітивних речень є незалежна позиція родового відмінка, що передає загальне стверджувальне чи заперечне значення буттєвості предметів або явищ. В українській мові таку функцію реалізують іменники із категорійно-предметним значенням – назви осіб чи істот (*людина, дитина, тварина*); неістот, конкретних предметів (*машина, квітка*); опредметнених ознак (*розум, лагідність*); опредметнених станів

людини (*спокій, сон*); станів природи (*вітер, сніг, мороз*); опредметнених дій (*крик, шум, галас*). Як головний компонент генітивних речень функціують лише ті іменники, що називають предмети, які підлягають лічбі або вимірюванню.

Крім незалежного родового відмінка, важливими засобами предикативності генітивної конструкції є порядок слів та інтонація. Саме інтонація трансформує родовий відмінок іменника в головний компонент генітивних речень – структурно-семантичний центр односкладного іменникового речення, що стверджує чи заперечує буття предметів, явищ реальної дійсності, названих формою родового відмінка.

Генітивні речення як окрема синтаксична одиниця і як частина складної синтаксичної конструкції є потужним засобом емоційного та експресивного впливу на співрозмовника та читача. Саме тому такі конструкції вживаються в розмовному та художньому стилях.

Л. С. Рабанюк до функційно-стилістичних особливостей генітивних речень відносить такі: 1) ці структури логічно виділяються в текстах, завдяки емоційності та експресивності, надаючи висловлюванню загального емоційного напруження; 2) уживаючись самотійно як окремі речення, вони тісно пов'язані з ширшим загальним змістом текстових поєднань – складних синтаксичних цілих; 3) генітивні речення використовують в описах явищ природи, середовища, зовнішнього вигляду, передають внутрішньо-психологічний стан людини. Стилістична яскравість генітивних речень полягає в чіткій комунікативній спрямованості, завершеності, стислості та образності [38].

Вокативна конструкція – різновид односкладної іменної реченнєвої конструкції, вираженої звертанням, що передає нерозчленовану думку, почуття, волевиявлення (*Пані! Благодійнице моя!*). Усупереч тому, що вокативне речення досить репрезентативне явище української мови, особливо в розмовно-побутовому, художньому та публіцистичному стилях,

яке має багату історію досліджень, чимало питань його теоретичної інтерпретації досі однозначно не розв'язано.

О. О. Шахматов трактує вокативне речення як конструкцію з підвищеною емоційністю та вираженням волевиявлення, у яких єдиним головним членом є спонукальне звертання, ім'я особи, до якої звернено мовлення, вимовлене з особою інтонацією [49, с. 86]. Н. Ф. Попович вокативні конструкції кваліфікує як такі, що поєднують назву особи, до якої спрямоване висловлювання, з переданням самого цього висловлювання [35, с. 37]. На думку М. У. Каранської, основним змістом вокативного речення є спонукання, узагальнене значення якого розуміється із ситуації чи спільної теми, у розкритті якого беруть участь інші речення контексту [24, с. 70]. Дослідниця зауважує також, що у вокативному реченні спонукання може ускладнюватися додатковим відтінком, набуваючи характеру прохання чи благання. Часом емоційне забарвлення речення виражає спонукання з виразним захопленням, співчуттям, докором [24, с. 71].

П. С. Дудик зауважує, що основний зміст речень-звертань становить спонукання, адресоване, як правило, особі, до якої звертаються. Цей зміст багатший від змісту звертання, бо виражає певну думку-почуття, якою супроводжується звертання до особи, і яка розуміється з ситуації або контексту [18, с. 264].

За спостереженнями К. Ф. Шульжука, специфіка вокативних речень полягає в тому, що вони не потребують додаткового розкриття свого змісту за допомогою контексту, оскільки такий зміст концентрується в них, хоч словесно він не виражається, а зрозумілий з інтонації, котру має це речення [53, с. 101].

Дехто з дослідників надає аналізованим конструкціям самотності лише на комунікативному рівні, саме тому пропонують термін “кличні комунікати”, що становлять не справжнє речення, а особливий засіб зв'язку з вказівкою на адресата мовлення [44, с. 407]. Акцентовано увагу й на тому, що

спонукання становить один із різновидів предикативності, формальним виявом якого є специфічна інтонація [17, с. 38].

Немає однастайності серед мовознавців стосовно класифікації вокативних речень. П. С. Дудик виокремив три групи: 1) звертання-речення, що ними гукають когось, просять, закликають чи вимагають якимось зреагувати на кликання, зробити щось, відповісти, пояснити; 2) звертання-речення з виразною спонукальною функцією – попереджувальною, заборонною, наказовою тощо. З їхньою допомогою мовець застерігає особу, до якої звертається, від непродуманих вчинків, висловлювань, забороняє їх з більшою або меншою категоричністю; 3) звертання-речення, що виражають інші реакції мовців, їх глибинні переживання, настрої (звертання, що використовуються в ролі виразників радості від зустрічі, часто несподіваної, або навпаки невдоволення нею, обурення тощо) [18, с. 39–41].

К. Ф. Шульжук поділив вокативні речення на спонукально-кличні та оцінні, зауваживши, що у спонукально-кличних реченнях виражається відношення до того, що пов'язане з особами, до яких звертається мовець, а в оцінних реченнях яскравіше виявляється значення кваліфікації адресата [53, с.10]. До оцінних вокативних конструкцій він зарахував ті, яким притаманний вищий рівень емоційного насичення, експресивне забарвлення цих речень помітніше, ніж речень першої групи, оскільки вони виражають заклик, прохання чи спонукання до відповіді. Вокативні речення другої групи складніші за змістом, вони виражають осуд, радість тощо [53, с.11].

Близькою до проаналізованої вище є типологія І. Р. Вихованця. Дослідник так само розмежував вокативні речення на два типи: 1) вокативні речення-заклики, у яких названо адресата мовлення, щоб привернути його увагу; 2) вокативні речення, що виражають емоційну реакцію на слова і дії співрозмовника [10, с. 61–62]. Загалом, класифікація вокативних речень оптимальна, оскільки вона виражає їхні основні функції.

Семантичні особливості вокативних речень тісно пов'язані зі специфікою їхнього функціонування. Особливість цих речень полягає у

використанні їх в ініціальних позиціях діалогу чи монологу на початку реплік. Вокативну функцію іменників тут можуть поширювати або заступати прикметники, займенникові прикметники, дієприкметники, які, проте, не містять спеціальної характеристики адресата [47, с. 63]. Зовсім інше використання мають вокативні речення, що на меті мають вимогу виконати адресатом мовлення певну дію, яка переважно є зрозумілою з попереднього контексту (*Батько піднімає рушницю. Секунда і станеться злочин. Дівчина кидається до батька і повисає на зброї з криком: **Батьку!***). Третю своєрідну групу вокативних речень, виокремлену за функційно-семантичними ознаками, утворюють конструкції, які стосуються комунікативних ситуацій зустрічі, часто несподіваної. Лексико-семантичне наповнення вокативних форм цієї групи можуть становити особи, що містять семи оцінки або характеристики (*Підла! Підла! Чому не встанеш і не відкриєш цим людям очі на дійсність*).

Підвищений рівень емоційності вокативних речень зумовлює можливість транспозиції цих форм у власне емоційні одиниці: вигуки та вигуківі еквіваленти речень. І. Р. Вихованець щодо цього зазначає, що вокативний головний член, набуваючи сильнішого емоційного забарвлення і втрачаючи своє первісне суб'єктно-адресатне значення, стає вигуком, а отже, членоване вокативне речення переходить у нечленоване вигукове [9, с. 62].

Отже, вокативне речення становить автономний тип односкладних речень, ідентифікований як іменниковий за морфологічною належністю предикативної основи головного компонента. Спонукальна модальність – характерна ознака предикативності такого речення. У формально-синтаксичному плані головний компонент вокативних речень становить недиференційований на підмет і присудок член, виражений кличним відмінком, який може поширюватися атрибутивними компонентами [53].

РОЗДІЛ 2

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В СИНТАКСИЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ РОМАНІВ У. САМЧУКА “МАРІЯ” І “ВОЛИНЬ”

Односкладна конструкція – категорійна величина, що ґрунтується на одноядерності предикативної основи [44, с. 205], тобто на формально-синтаксичному рівні для вираження предикативності така конструкція має один головний компонент, за потреби поширений другорядними компонентами.

Як зазначено вище, основним принципом класифікації є морфологічний. Ураховуючи морфологічну належність головного компонента односкладного речення, А. П. Загнітко виділив два типи односкладних конструкцій: дієслівні та іменникові [20, с. 43].

Беручи до уваги класифікацію А. П. Загнітка, виділяємо такі структурно-семантичні різновиди односкладних речень, зафіксованих у романах У. Самчука “Марія” і “Волинь”:

1. Односкладні дієслівні речення:

- означено-особові речення;
- неозначено-особові речення;
- узагальнено-особові речення;
- безособові речення;
- інфінітивні речення.

2. Односкладні іменні речення:

- номінативні речення;
- вокативні речення;
- генітивні речення.

Кожний із наведених вище типів односкладних речень характеризуємо в роботі, враховуючи загальну семантику, формально-граматичну структуру, загальну семантику.

2. 1. Специфіка вживання односкладних особових речень

Односкладні означено-особові речення характеризуються перенесенням акценту з діяча на дію, нагнітанням дії особливо в тих випадках, коли дієслово вживається у наказовій формі. Тому ці конструкції пов’язуються з мовою емоційною – насамперед розмовною, а відтак – її відтворенням у художніх тестах: *Дивишся і радієш* [39, с. 96]; *Зупинився, відсапнув, взяв чарку, поправив чуба* [39, с. 165].

Аналіз романів У. Самчука свідчить про те, що велику групу становлять односкладні означено-особові речення, виразником предикативності яких є головний член, співвіднесений із предикатом і суб’єктом, на власне-семантичному рівні: *Любила це робити безупинно* [39, с. 33]; *Опівночі прокинулася і почала невпинно плакати* [39, с. 58].

Аналіз свідчить про те, що означено-особові речення близькі до двоскладних, і ця особливість ставить їх в один синонімічний ряд з семантично-тотожними двоскладними: *До кінця вечірні не достояла* [39, с. 241]; *Переб'ю ребра і другу криву ногу* [39, с. 215]; *Устав і повз по драбині униз* [40, с. 9]. Як бачимо, в автора немає потреби в логічному виділенні особи, акцент переноситься з виконавця на саму дію, що зумовлює енергійність і динамічність викладу.

Найбільш поширеними є дієслівні структури, у яких присудок виражений I особою однини теперішнього чи майбутнього часу дійсного способу: *Більше нічого не бажаю собі* [39, с. 148]; *Не засну* [39, с. 85]; *Не знаю, тяжко мені* [40, с. 22].

Активно використані автором і односкладні речення, у яких присудок виражений формами I та II особи однини чи множини майбутнього часу дійсного способу: *Не можу цього сказати* [39, с. 72]; *Не можу, люди мої, не маю сили* [39, с. 176]; *Як робитимеш, так і будеш мати* [39, с. 267]; *Не розіб'ю, не бійтесь* [40, с. 73].

Можна вважати, що часте вживання речень з присудками, вираженими формами I особи однини теперішнього часу, зумовлено тим, що автор намагається максимально передати внутрішній світ та емоційний стан головних героїв: *Дивлюсь і радію* [39, с. 168]; *Клянуся не забути* [39, с. 117].

Означено-особові речення у романах У. Самчука “Волинь” та “Марія” виконують різноманітні стилістичні функції, зокрема допомагають розкрити думки автора, передати його власні почуття. Використання односкладних означено-особових речень у мовленні засвідчує динамічність висловлення, а також сприяє уникненню повторення тих самих членів речення, виражених займенником.

Синтаксичний виразник односкладного неозначено-особового речення – дієслівний присудок у формах III особи множини теперішнього й майбутнього часу та у формі минулого часу множини. Неозначено-особові речення сприймаються на фоні особових як такі, що позначають дію, суб'єкт

якої відомий співрозмовникам із загального змісту або з позамовних обставин, але – з певних міркувань – він не називається (це може бути другорядний факт, який у розмовній мові обминається як несуттєвий): *Прсяться* запустити у них рученята і потягати як слід [39, с. 114]; *Дивляться, задивляються* [39, с. 44]; *Побачили і все забрали. Загарбали дочиста* [40, с. 18]; *Йдуть* поволі, по снігу, їх ратиці поскрипують [40, с. 71].

Неозначено-особові речення відзначаються тим, що дійова особа в них дієслівною формою присудка не підказується, а мислиться неозначено, чітко не окреслено: *Навезуть* нових пісень, гітара бренькає, і пісня така тиха, несмілива [39, с. 99]. *Йдуть* рівно, поволі [39, с. 101]; *Колядували, щедрували, посипали, бажали* здоров'я [40, с. 85]; *Поїли, напились* води і рушили додому [40, с. 108].

Стилістична особливість вживання цих речень у художньому тексті полягає в тому, що через неозначеність суб'єкта дії увага зосереджується на самій дії. Неозначено-особові речення становлять граматичну модель із структурно можливим, але семантично усуненим об'єктом: *Йдуть*, як дорослі, як старі [39, с. 115]; *Ідуть, ідуть, ідуть* [39, с. 111]. Неозначеність особи в них зумовлена ситуативно. Суб'єкт може бути відомий мовцеві, але він свідомо його не називає: *Йдуть і розважають* [39, с. 113]; *Йдуть так і далі, минають* поля [40, с. 129]; *Переїхали до Нового міста, зупинились на торговиці* [40, с. 133].

У неозначено-особових реченнях предикат може вказувати на дію, що стосується багатьох осіб, перелік яких неможливий або зайвий: *Зупиняються і стоять* [39, с. 113]; *Йшли* урочисто, ніби до церкви, *переходили* село [40, с. 171]; *Поволі увійшли* на танок [40, с. 172]. У будь-якому разі суб'єкт висувається на задній план, оскільки тут важлива саме дія. Актуалізованим стає не лише дієслово, а й інші лексично виражені члени неозначено-особого речення.

Для неозначено-особових речень характерна структурно-функційна варіантність у складі контексту, багатство інтонаційного оформлення. Вони

виступають як самостійними реченнями, так і складниками складного речення: *Корній каже, що **заберуть** його в “москалі”* [39, с. 114]; *Корнія **забрали** в матроси* [39, с. 118]; *Пройшли дорожиною дві колії, що веде з Мизоча до Лебедів і далі до Гальча, **минули** придорожні кущі грабини і далі **подались** навпростець* [40, с. 124]. У будь-яких реалізаціях неозначено-особові речення підкреслюють факти, події чи процеси, а суб'єкт залишається невизначеним, бо вказівка на нього є несуттєвою: *Весною цегляну хату **заложили, мурували, барвили** кути і комин, стріху бляшану **дали і розмалювали** на зелено* [39, с. 162]; *Розстеляють солому і всі **гурточком** лягають* [40, с. 259].

Конструкції з лексично вираженим дієслівним присудком у формах II особи однини (інколи множини) теперішнього та майбутнього часу традиційно кваліфікують як узагальнено-особові: *Спини **не маєш** часу розігнути* [39, с. 171].

Узагальнено-особові речення як окремий різновид виділяють за двома ознаками: 1) головний член у них здебільшого виражається дієсловом II особи однини теперішнього чи майбутнього часу: *Не зведеш на землю сонце і **не здвинеш** гір* [39, с. 136]; *Дивишся й **радієш*** [39, с. 169]; 2) дія-стан, виражена цим дієсловом, стосується будь-кого, тобто суб'єкт дії (стану) мислиться узагальнено: *І **не проси, і не моли!*** [39, с. 171]; *Не зореш його, **не заскородиш*** [40, с. 3]. Основне призначення узагальнено-особових речень – образне вираження загальних суджень, узагальнень, особливого поширення вони набули в народній мові у вигляді прислів'їв, приказок, які активно відтворюються і в художніх текстах: *Даш лиха **закаблукам*** [39, с. 240]; *Косу і жінку **не вгадаєш*** [40, с. 133].

У структурно-семантичному плані узагальнено-особові речення дублюють означено-особові та неозначено-особові, але відрізняються від них семантикою узагальненості суб'єкта, можливістю відносити дію до будь-якої особи: *Стоїш і **дивишся, та ще дихаєш*** [39, с. 184].

Узагальнено-особові речення виражають:

1) загальне положення, висновок, що стосується до всіх людей безвідносно щодо місця й часу: *Прійди і пий воду життя* [40, с. 151;]

2) інтимність думок, настроїв, переживань: *Прійшли, подай звістку, не покинь!* [39, с. 211].

Речення другої групи інколи можна розглядати як означено-особові. Мовець свідомо відсторонює себе від названих дій. Втрачаючи прямий стосунок до мовця, дія набуває узагальненого значення, ступінь якого може бути різним: *Не суши голови!* [39, с. 145]; *Не плач!* [40, с. 67].

Узагальнено-особові речення переважно містять заклики, настанови, повчання, поради, що стосуються всіх або множинності дійових осіб: *Лягай і відпочинь!* [39, с. 132]; *Не зважай, не займай місця!* [39, с. 86]; *Спечи якогось там коржса, завтра підем оглядати "іменіє" в Тилявці!* [40, с. 146]; *Бери ті копійки і йди геть!* [40, с. 70].

Збіг форми головного члена з означено-особовими та двоскладними реченнями є тільки формальним, а семантично такі речення істотно відрізняються, оскільки головним призначенням узагальнено-особових односкладних речень виступає позначення узагальненої дії.

2. 2. Особливості функціонування безособових та інфінітивних речень

Безособові речення семантично, структурно і стилістично розгалужені, неоднотипні. Міцно увійшли в мовну практику Уласа Самчука безособові речення, стилістичні якості яких надають змістові більшої наочності, свіжості, жвавості. Безособові конструкції часто виступають основним елементом вислову складних фактів мислення та почуття людини. Вони виразно забарвлюють контекст експресивним тоном, оформлюють оцінку різноманітних та яскравих явищ природи, реагування мовця на різні події.

Безособові конструкції вдало фіксують особливо піднесені відчуття, враження, настрої та інші людські переживання й реакції на об'єктивну

реальну дійсність: *І страшно іноді тут буває. Одного разу Ряба затигнула Володька геть під самий Клопітський ліс. Що він тут находився та настраждався* [39, с. 68]; *Володькові сумно. Ще й ще раз обдумує свою школу* [39, с. 165].

Стан людини, незалежні від її волі дії, почуття, бажання, прагнення, намагання, яскраві психологічні моменти – все це вдало змалював Улас Самчук безособовими конструкціями: *Ми ж прилипли до землі і лежимо. Холодно, мокро* [39, с. 331]; *Аж страшно* [40, с. 3].

Опис явищ природи, що вражають людину, письменник майстерно передає через безособові речення. Такі конструкції виступають надзвичайно художніми і виразними: *Сильно пахло сонцем, свіжим повітрям, весною* [39, с. 98]; *Вечоріє. По небі летять клубаті хмарини* [39, с. 397].

У мовотворчості Уласа Самчука досить поширені безособові пасивні конструкції, у яких головний член виражений безособовим дієсловом на *-но*, *-то* у формі минулого часу. Речення, у яких дієслівність стає домінуючою, виражають особливої сили дійовість, енергійність і разом з тим експресивність: *У лісі дещо прохолодніло. Йдеться легше. Жарти і сміх стихають, бо ще півгодинки, ще пара кілометрів, і перед очима Почаїв* [39, с. 317]; *Змгло все, поросло* [40, с. 12].

Поширеність і функційний вияв цих речень зумовлюється загальномовними тенденціями до здатності виражати глибоку й багатозначну семантику стану. Найбільшу функційну групу безособових речень становлять речення, головний член яких виражений власне прислівниками, що виражають: емоційний або фізичний стан людини: *Душно стає Гнатові* [39, с. 63]. До цієї групи безособових речень близько стоять такі, у яких головний член виражений безособово-предикативним словом (словом категорії стану): *Холодно...* [39, с. 185]; *Темно і зоряно* [39, с. 171]; *Весняно і тихо* [39, с. 76]; *Ще темнуvато* [40, с. 128].

Безособові речення з власне безособовими дієсловами виражають односкладність, не поширюючи її, семантично і граматично не ускладнюючи структуру речення: *Випито було немало* [39, с. 162].

Предикат у таких реченнях може виражатись: 1) сполученням слова категорії стану і безособовою формою зв'язки: *Бо вже вечоріло* [39, с. 47]; *Обійшлося ліпше* [39, с. 182]; 2) сполученням слова категорії стану з інфінітивом: *Можна далі помирати спокійно* [39, с. 215].

Основним призначенням односкладних безособових речень є вираження стану природи чи людини, відзначаються активним вживанням у художніх текстах: *На полі зародило, люди допомогли зібрати* [39, с. 241]; *Зверху ще не було темно, але в льоху була птьма* [39, с. 261]; *Йому больно і смішно* [40, с. 72].

Інфінітивні речення – це такі речення, у яких незалежний інфінітив виступає головним членом. Визначальне положення в складі інфінітивного речення займає предикативна основа. Решта словоформ залежить від незалежного інфінітива і зумовлена його семантико-граматичними можливостями. Сполучуваність інфінітива з іншими членами речення залежить від його семантики. Зокрема, інфінітиви конкретної дії легко поєднуються з безприйменниковим іменником у знахідному відмінку.

Серед інфінітивних речень у романах Уласа Самчука “Волинь” і “Марія” найпоширеніший різновид становлять конструкції зі значенням суб’єктивної необхідності дії. Такі односкладні інфінітивні речення виражають дію безвідносно до її об’єктивної реалізації і не мають значення неминучості дії.

Серед таких речень найчисленнішу групу складають речення, що виражають дію, яка повинна бути виконана, тому що потребу в цьому вбачає сам мовець. Наприклад: *Головне було: вийти з хати і тікати від болю* [39, с. 28]; *Тільки тут жити* [39, с. 31]; *Плакати і плакати, живучи на землі* [39, с. 101].

Інфінітивні речення зі значенням суб'єктивної необхідності дії можуть бути як розповідними, так і окличними: *У людей поради **питати*** [39, с. 38]; ***Бачити. Чути. Знати.*** [40, с. 1]; ***Оте й робити!*** [39, с. 75].

На основне значення суб'єктивної необхідності дії може нашаровуватись відтінок можливості її виконання, у якій переконаний сам автор або персонаж.

У деяких випадках такі інфінітивні речення мають значення бажаної необхідності. Вони завжди емоційно насичені. Наприклад: ***Тільки заплакати*** [39, с. 35]; ***Відчути щастя, долю*** [39, с. 69].

Подекуди автор передає модальне значення можливості та бажаності за допомогою підсилювальної частки бодай і сполучника хоч (хоча). Наприклад: ***Опісля хоч і вмерти*** [39, с. 141]; ***Бодай тобі щастя не знайти*** [39, с. 153].

У таких реченнях вживаються переважно дієслова на позначення руху: ***Піти*** зараз і не ***повернутись*** [39, с. 71]; ***Йти*** з хати [39, с. 27]; ***Бігти*** куди ***очі бачать*** [39, с. 83].

Граматично незалежний інфінітив може бути як доконаного, так і недоконаного виду.

Давальний агентивний у реченнях цього типу представляє потенційний компонент. Наявність його факультативна. За наявності в реченні він, як правило, виражений іменником, або субстантивованим словом. Наприклад: ***Якби мені відчути щастя*** [39, с. 172].

У більшості випадків такі речення є поширеними. Поширюють їх, як правило, додатки і обставини.

Інфінітивні речення з часткою *не*, яка стоїть перед інфінітивом, не заперечують необхідність дії, а виражають думку про те, що дію здійснювати не потрібно: ***Не йти ж назад*** [39, с. 81]; ***Не кидати – залишати*** [39, с. 115].

Заперечна частка *не*, поєднуючись з одним із членів речення, надає конструкції частково-заперечного значення: ***Не варто і жити на світі*** [35, с. 192]; ***Та не життя ж тобі покидати*** [39, с. 221].

Трапляються випадки, коли в частково-заперечних інфінітивних реченнях частка *не* стоїть перед давальним агентивним. Такі конструкції дуже емоційні: **Не мені ж тебе судити** [39, с. 91]; **Не тобі питати хто я** [39, с. 221].

В інфінітивних реченнях, що виражають необхідність, суб'єкт повинен діяти самостійно, а в конструкціях із значенням неминучості дія відбувається або не відбувається не тому, що суб'єкт повинен її виконати або не виконати, а тому що цього вимагає об'єктивний збіг обставин.

У романах Уласа Самчука “Волинь” і “Марія” наявні поодинокі імперативні інфінітивні речення, що складаються з одного слова або словосполучення. Наприклад: **Ховати!** [39, с. 120]; **Всім триматись!** [39, с. 205].

О. М. Пешковський зазначав, що цією групою речень можна передати цілий ряд форм волевиявлення – від категоричного наказу і звичайного спонукання до прохання, благання, дозволу, умовляння, застереження, жартівливого або іронічного спонукання [34, с. 188].

Дієслова в імперативних інфінітивних реченнях називають дію, яка може миттєво виконатись: **Не кричати** [39, с. 265]; **Не плакати** [39, с. 181].

Інфінітивні речення, у яких дієслово *бути* стоїть на початку або в абсолютному кінці конструкції, виражають ствердження, обов'язкову реалізацію того, про що говориться: **І добру і щастю бути** [39, с. 200]; **Бути ще світлим дням** [39, с. 201].

Інфінітивні речення такої будови можна трансформувати у двоскладні речення, де дієслово **бути** набуває особової форми у майбутньому часі: **Буде добро і щастя**.

У реченнях із самостійним дієсловом *бути* давальний агентивний виражається найчастіше іменником на позначення абстрактного поняття, явища природи: **Бути біди** [39, с. 207]; **Не бути вже добру** [39, с. 209].

Речення з інфінітивом, вираженим дієсловом доконаного виду, констатують основне модальне значення неможливості здійснити дію і

одночасно жаль з цього приводу. Дієслово доконаного виду надає реченню відтінок бажаності або прагнення до здійснення дії: *Нічим допомогти добрим людям* [39, с. 184]; *Нікому пригорнути дитину* [39, с. 15].

Реченням цього типу притаманна однозначна модальність заперечення можливості дії через відсутність суб'єкта: *Дівчина маленька, нікому доглядіти* [39, с. 15]; об'єкта: *Нам нічого втрачати* [39, с. 132]; місця дії: *Спочатку ніде було жити* [39, с. 116]; часу дії: *Ніколи вже дивитися на вас* [39, с. 341]; кінцевої точки поширення дії: *Нікуди втікати* [39, с. 113]; вихідної точки поширення дії: *Нізвідки взятися тій силі* [39, с. 352]; умов, при яких необхідно було б здійснити дію чи продовжити тривалість стану: *Ніяк сховати голі ноги* [39, с. 36].

У романах Уласа Самчука “Волинь” і “Марія” подекуди вживаються однорідні предикативні основи речень цього типу. Вони називають ряд причин, через відсутність яких дія неможлива: *Ніде пристати, ніде долю свою притулити* [39, с. 94].

2. 3. Односкладні речення іменникового типу в романах У. Самчука “Марія” і “Волинь”

Основна особливість односкладних номінативних речень полягає у предметності їх головного члена, тобто граматичний центр конструкцій складають іменники в називному відмінку, або кількісно-іменникові сполучення. Предикативність у них виражається розповідною або окличною інтонацією: *Таке чудесне і смачне молоко!* [39, с. 40] *Сильний тато, добрий тато* [39, с. 55]; *Хуга і голод великий* [40, с. 94].

Беручи до уваги, класифікацію Н. А. Москаленко, виділяємо такі структурно-семантичні різновиди номінативних речень, зафіксованих у романах У. Самчука “Волинь” та “Марія”:

- оцінні (емоційні) речення;
- власне номінативні речення;
- вказівні речення.

Найбільш поширеними в романах У. Самчука “Волинь” та “Марія” є номінативні речення, які повідомляють про буттєвий стан природи, змальовують абстрактні явища, називають осіб: *На подвір'ї наймити* [39, с. 58]. *Зима, морози й сніги* [39, с. 74]; *Війна. Нечувана, небувала* [40, с. 251]; *Наш задріпаний мрійник* [40, с. 110].

Номінативні речення яскраво виявляють свою стилістичну якість. Вони оригінальні як за своєю формою, так і за значеннєвим колоритом та яскраво виділяються серед інших одиниць. Номінативні речення в художніх творах Уласа Самчука несуть особливу увиразненість, емоційну напруженість, створюють статичні описи (потрібна міра динамічності при цьому компенсується суміжними реченнями), вносять експресивний ефект: *Зима непевна. Метелиці, відлиги* [39, с.116]; *Жита, пшениці, знов жита. Отам далі темнозелена купа дерев. Невеликий застиглий хуторець – біла хата, сіра клуня, кудлатий, як вівця, вишняк. Лінива, поплямлена маковим цвітом, долина, тасмничий, закритий величезною черешнею, ярк* [39, 327]; *Турботна, довга ніч, остання на хуторі* [40, с.151].

Номінативні речення багаті експресивним можливостями. Це зумовлено тим, що насамперед головний член виражає одночасно і образ предмета, і ідею його існування в теперішньому часі. Тому вони лаконічні, образні, виразні: *Коляди, пісні, тверді обійми, соковиті поцілунки* [39, с. 105]; *Зала вже повна, чекання. Річки, верби, соняшники підносяться і никнуть під стелем* [40, с. 321].

Корпус предикатних іменників української мови утворюють абстрактні, збірні та речовинні іменникові лексеми. У функції головного

компонента номінативних речень домінують абстрактні іменники, що позначають назви процесів, ознак, властивостей: *Минуло Різдво. Новий Рік. Водохрещі* [39, с. 119]. *Ніч і мороз. Тиша* [39, с. 123]; *Кінець. Гураган оплесків* [40, с. 322]; *Місто. Скільки тут привабливого і яскравого* [40, с. 131].

У романах Уласа Самчука функціують номінативні речення з простим головним компонентом, вираженим називним відмінком іменника з вказівною часткою *ось, он*: *Он Гнат, і Андрій просто до нього. Ось так Гнат!* [39, с. 130]; *Он лише став великий, та стависько, та очерети* [40, с. 4]. Така частка підсилює вагу існування реалії, робить її актуальною і вказує на те, що цікавить мовця або адресата [25, с. 51].

Як стилістичний прийом автор часто використовує повторення іменника в ролі головного компонента: *Гріх, такий великий гріх* [39, с. 158]. *Навколо смерть, смерть і тільки смерть* [39, с. 205]; *Мати, знов мати* [40, с. 9]; *Зима, зима* [40, с. 11]. Складений головний компонент номінативного речення – менш типовий різновид номінативних конструкцій. Такий компонент становить семантичну єдність числівника в називному відмінку та іменника в родовому або називному відмінку: *Сім років служби... Сім літ* [39, с. 142]; *Он у мене три хлопці* [40, с. 20].

Іменниковий компонент складеного головного компонента номінативних речень становлять непередикатні іменники. Семантико-комунікативне спрямування таких конструкцій – інформування про відповідний факт буття. Однак настанова самого речення – емоційно насажена квантитативність.

Генітивні речення є самостійним типом синтаксичних структур, оскільки мають спеціальну мінімальну структурну схему, загальне граматичне значення буттєвості, характеризуються своєрідною семантикою квантитативності, співвідношенням об'єктивної та суб'єктивної модальності.

Предикативність генітивних речень реалізується залежною позицією родового відмінка, що виражає загальне стверджувальне чи заперечне

значення буттєвості предметів чи явищ. Засобом вираження предикативності є незалежний родовий відмінок, порядок слів та інтонація.

Подібно до номінативних односкладних речень, генітивні речення виражають предметне та буттєве значення одним головним компонентом. На відміну від номінативних речень, які бувають лише стверджувальними, генітивні буттєві речення реалізуються двома функційними типами: стверджувальними і заперечними структурами: *Стільки праці, простору* [39, с. 84].

Генітивні речення з головним компонентом, об'єктивованим лише іменником у родовому відмінку менш уживані в мові, порівняно з тими генітивними реченневими конструкціями, у структурі яких, крім головного компонента, наявна частка (це зумовлено комунікативним спрямуванням – бути не лише інформативним, а й емотивним засобом): *Ох, і книг у них...* [39, с. 78].

До функційно-стилістичних особливостей односкладних генітивних стверджувальних конструкцій належать такі, які логічно виділяються в текстах, актуалізуються завдяки емоційності та експресивності, надаючи висловлюванню загального емоційного напруження: *Чутно пісню, стукіт коліс, хльоскання батога* [39, с. 105]; *А скільки там листя, скільки там сміття всілякого, та піни, що нагадує велику стару мухомору* [40, с. 4].

Як бачимо, ці мінімальні генітивні структури стають зовнішніми деталями в розкритті психології дії. Ці структури супроводжують і обрамлюють психологічні процеси, допомагають розкрити найтрагічніші епізоди життя головних персонажів.

Уживаючись самостійно як окремі речення, генітивні структури тісно пов'язані з ширшим контекстом, семантикою та загальним змістом текстових поєднань.

Підсилено виразними є мінімальні генітивні конструкції, які використовуються:

1) в описах явищ природи: *Навколо весна. Скільки радості і вогнів!* [39, с. 159].

2) для змалювання зовнішнього вигляду: *Скільки краси і ніжності* [39, с. 184].

3) для передачі внутрішньо-психологічного стану людини: *Там тих парубків і дівчат. Там їх зібралося. Реготу, захоплення...* [39, с. 210].

Стилістична яскравість генітивних конструкцій полягає в чіткій комунікативній спрямованості, у смисловій повноті, завершеності, стислості та образності, завдяки чому їх вживання характерне для усного розмовного та художнього, поетичного мовлення.

На відміну від головних компонентів інших різновидів односкладних речень, головний компонент вокативного речення має переважно просту синтаксичну форму, яка може мати і однослівну, і кількаслівну репрезентацію: *Ох, дитино моя кохано, ох, ти моя сирітко!* [39, с. 56]; *Ах, Боже, Боже!* [40, с. 156]; *Мамо!* [40, с. 152].

Зважаючи на те, що головний компонент вокативного речення виражений звертанням, що називає особу, до якої адресоване мовлення, то його роль здебільшого виконують іменники, що мають тільки форму однини: *Ой Мамо! Ой, мамо, мамо!* [39, с. 14]; *Василю!* [40, с. 17].

Спеціалізованим морфологічним репрезентантом простого головного компонента вокативного речення є форма кличного відмінка – вокатива. Оскільки основний адресат мовлення – людина, то виразником головного компонента є іменники – номени осіб досить широкого лексико-семантичного діапазону. Вони представлені насамперед онімною лексикою, зокрема антропонімами, що охоплюють:

1) особові імена: *Ех, Маріє!* [39, с. 72] *Корнію, далекий Корнію!* [39, с. 125]; *Володьку! Володьку!* [40, с. 9];

2) прізвиська: *О, мій крикунчику!* [39, с. 263].

Вокативи-антропоніми слугують засобом вираження суб'єктивної оцінки як позитивної, так і негативної. У ролі головного компонента

вокативного речення переважають похідні іменники, що виражають суб'єктивну оцінку, яка є позитивною або рідше негативною: *Дівчатонька, голубоньки!* [39, с. 174] *Тіточко, любя!* [39, с. 204]; *Ой, Господоньку Святий!* *Ой, Господоньку та Матінко Божя* [40, с. 60]; *Людоньки, людоньки!* *Дітиська досихають на печі* [40, с. 96].

Незважаючи на двослівну експлікацію, такий головний компонент не становить складену будову.

Другий різновид простого головного компонента вокативної конструкції представлений іменником-апелятивною назвою особи. Це іменники на позначення:

- статі: *Дівчатонька, голубоньки* [39, с. 174]; *Хазяїн!* [40, с. 1320;]
- віку: *Ах, дитино, дитино!* [39, с. 74];
- родинних стосунків: *Тату! Мамо!* [39, с. 58]; *Брати і сестри!* [39, с. 273]; *Ні, серденько бабусю, ні, голубонько!* [40, с. 146].

Зважаючи на те, що адресатом апеляції може бути особа будь-якої професійної, етнічної, соціальної ідентифікації, зауважуємо, що відповідно і функцію головного компонента вокативного речення може реалізувати безмежне поле загальних назв осіб.

ВИСНОВКИ

Спостереження над мовою романів Уласа Самчука “Волинь” і “Марія” дозволяють зробити висновок, що односкладні речення є органічним складником образно-виражальних засобів творів.

Структура і семантика аналізованих односкладних конструкцій різноманітна. Спектр стилістичних функцій односкладних дієслівних речень досить широкий: вони характеризують ситуації означеної, неозначеної чи узагальненої особи (*Може когось зобідив, на кого прикре слово сказав;*

Чекають), передають модальні відтінки бажаності (небажаності), можливості (неможливості) (**Зробити б щось; Тільки б мені витримати**); наказу, прохання (**Мусиш, Максиме, пасти**), відтворюють психо-емоційний стан персонажів (*А навкруги тиша і спокій. Не журіться!*).

Спостереження за функціонуванням односкладних дієслівних речень (означено-особових, неозначено-особових, узагальнено-особових, безособових та інфінітивних) у романах У. Самчука “Волинь” і “Марія” засвідчує їх широку уживаність. Дані аналізованих означено-особових речень доводять, що саме вони складають значну частину від усіх вибраних особових речень. Ці реченнєві структури виконують різноманітні функції, допомагають розкрити внутрішній світ головного героя, створити атмосферу довірливої розмови (*Знаходжуся в пліну у німців; Бажаємо миру!*).

Неозначено-особові речення трапляються в романах рідше. Вони різноманітні за семантикою, морфологічним вираженням головного члена і функційним навантаженням. Найбільш поширеними є речення, у яких головний член виражений дієсловом у формі множини минулого часу дійсного способу (**Вибрали комітет і почали грабувати село; Вмирали не дома, вмирали десь далеко**).

Узагальнено-особові речення в романах У. Самчука трапляються значно рідше. Вони складають найменшу частину з усіх, вибраних речень для аналізу. Основне призначення узагальнено-особових речень – образне вираження загальних суджень, узагальнень: (*Як постелешся – так і виспишся; Як робитимеш – так і будеш мати; Кинь лихо об землю. Прийди і пий воду життя даром*).

Досить поширені в романах У. Самчука “Волинь” і “Марія” безособові речення. Найбільш уживаними є власне безособові речення, головний член яких виражений безособовим дієсловом. Вони вживаються на позначення станів, процесів, стихійних явищ, настроїв, переживань, відчуттів людини, виражають модальність бажання / небажання тощо) (*Душно стає Гнатові; Холодно; Дійшло і до Марії*).

Поширеними є безособові речення, головний член яких виражений особовим дієсловом, ужитим у безособовому значенні (*Стемніло; Вечоріло*).

Інфінітивні речення в романах У. Самчука “Волинь” і “Марія” мають різне модальне значення: необхідності дії чи стану, її невідворотності (*Тільки тут жити; Бути горю*), небажаності дії (*Було б мені і не народитися*), неможливості дії (*Ніколи їм не бачити щастя; Йому не вернутись ніколи додому*).

У мові романів переважають інфінітивні речення з модальним значенням суб’єктивної необхідності дії. З-поміж них наявні речення непоширені, однослівні структури (*Ховати!*). Вони можуть поширюватися прямими додатками (*Всім триматись!*). Кількісно менш представленими є інфінітивні речення з часткою *би* (*б*). Основним чинником у передаванні модальних відтінків виступає інтонація. Для більшості інфінітивних речень цього типу характерна оклична інтонація (*А жити б та жити*); нарікання (*Плакати б та соромно!*); пропозиції (*Зробити б щось!*); поради (*Тут би пона позвати!*); побоювання (*Тільки б не проспати!*).

Основною особливістю номінативних речень є предметність головного члена, який виражений іменником в називному відмінку (*Вечори; Тож безглуздя! Чорні очі*).

Номінативні речення створюють образи, видимі картини. Автор намічає контури картини, а читач ніби домальовує відповідно до своєї уяви. Часто такі картини використовуються для створення фону, на якому і відбувається основна дія (*Пліт, лішник; Копанки, перелаз; Золота пахуча осінь*).

Крім того, номінативні речення можуть передавати змінні картини, динаміку, подій, явищ (*В очах картини і картини; Ночі! Ох, ви, дівочі ночі! Земле моя! Як тебе покинути?*). На це основне значення нашаровується значення вказівки, емоційної оцінки (*Снів, гармидер; Ніч і мороз. Тиша*).

У досліджуваних романах У. Самчука вокативні речення представлені не значною кількістю синтаксичних одиниць. Вокативні речення становлять

експресивні конструкції. Передаваний ними зміст виявляється у своєрідній інтонації, яка не цілком збігається з інтонацією звичайного звертання, оскільки нею передається ширше значення (*Іване! Дівчата! Маріє!*).

Головний член вокативних речень не співвідносний ні з підметом, ні з присудком двоскладного речення, а самі вокативні речення не належать ні до односкладних, ні до двоскладних речень. Вони є специфічними синтаксичними структурами, що пояснюється їхньою семантикою й функційним призначенням (*Демку, ніде не волочись!*).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арполенко Г. П. Інфінітивні речення. Арполенко Г. П., Забеліна В. П. *Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові* : навч. посіб. Київ : Наукова думка, 1982. С. 5–65.
2. Арутюнова Н. П. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы : монография. Москва : Просвещение, 1976. 383 с.
3. Бабайцева В. В. Односоставные предложения в современном русском языке. Москва : Просвещение, 1968. 235 с.
4. Баган М. П. Семантико-синтаксичні параметри безособового вживання особових дієслів у сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999. 219 с.
5. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Ленинград : Наука, 1984. 219 с.
6. Брицын В. М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке : монография. Киев : Наукова думка, 1990. 319 с.
7. Буслев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва : Учпедгиз, 1959. 623 с.
8. Вавринюк Т. І. Односкладні речення в художньому тексті. *Філологічні студії*. 2012. № 8. С. 155–168.
9. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник для студ. філол. спец. вищих навч. закладів. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
10. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика української мови / за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
11. Гак В. Г. К проблеме синтаксической семантики (семантическая интерпретация глубинных и поверхностных структур). Москва : Наука, 1969. С. 77–85.

12. Городенська К. Г. Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською) : дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01. Кривий Ріг, 1997. 174 с.
13. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень. Київ : Радянська школа, 1984. 128 с.
14. Грищенко А. П. Модальність і часова співвіднесеність як зовнішньо синтаксичні ознаки речення. Київ : Наукова думка, 1975. 169 с.
15. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 1994. 363 с.
16. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення: еквіваленти речення) : навч. посіб. Київ : Наукова думка, 1973. 288 с.
17. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. 368 с.
18. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2010. 380 с.
19. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
20. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект : підручник. Донецьк : ДонНУ, 2009. 137 с.
21. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2008. 294 с.
22. Золотова Г. А. К типологии простого предложения. Москва : Наука, 1973. 351 с.
23. Кадомцева Л. О. Українська мова: синтаксис простого речення : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1985. 178 с.
24. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посіб. Київ : НМР ВО, 1992. 400 с.

25. Коваль Л. М. Головний компонент односкладного речення у між'ярусних співвідношеннях : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2015. 374 с.
26. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища школа, 1987. 350 с.
27. Коржак З. З. Вираження експресивності номінативних речень (на матеріалі сучасної української художньої літератури) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2007. 210 с.
28. Кулик Б. М., Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Радянська школа, 1965. 283 с.
29. Кучеренко І. К. Вокатив як виразник функціонуючого члена речення і так зване звертання. Львів : ЛДУ, 1963. 173 с.
30. Лекант П. А. Грамматическая форма простого предложения и система его структурно-семантических типов в современном русском языке : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Москва, 1971. 35 с.
31. Мірченко М. В. Функціональний аналіз синтаксичних одиниць (словосполучення, просте речення). Київ : ІЗМН, 1997. 100 с.
32. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ : Наукова думка, 1966. 324 с.
33. Москаленко Н. А. Односкладні речення : конспект лекцій. Одеса : Одеський національний університет, 1965. 213 с.
34. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва : Просвещение, 1933. 279 с.
35. Попович Н. Ф. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом в українській мові : монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. 136 с.
36. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4 т. Москва : Просвещение, 1977. Т. 4. 406 с.
37. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київ : Видавництво Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, 1999. 307 с.

38. Рабанюк Л. С. Генітивні речення в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 1998. 20 с.
39. Самчук У. А. Марія. Куди тече та річка. Київ : Наукова думка, 2001. 416 с.
40. Самчук У. А. Волинь. Харків : Фоліо, 2018. 384 с.
41. Семенюк О. А. Семантична структура речень із предикативами емоційного стану в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01. Івано-Франківськ, 2005. 20 с.
42. Синявський О. Н. Норми української літературної мови. Харків : Радянська школа, 1931. 306 с.
43. Сікорська О. О. Функціонально-семантична категорія потенційності в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2007. 22 с.
44. Слинько І. І., Гувайнюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
45. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 515 с.
46. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. / С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас, Г. О. Козачук, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. Київ : Вища школа, 2000. 430 с.
47. Тронь О. Я. Семантико-синтаксична структура речень із предикатами дебітивності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2001. 20 с.
48. Чабаненко В. А. Структурно-стилістичні особливості інфінітивних речень. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ : Наукова думка, 1984. С. 201–221.
49. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Москва : УЧПЕДГИЗ, 1942. 367 с.

50. Швець І. Р. Синтаксичні функції інфінітива в сучасній українській літературній мові : монографія. Одеса : Видавництво Одеського університету, 1972. 158 с.

51. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и синтаксической структуры предложения. *Славянское языкознание*. Москва : Наука, 1973. С. 73–79.

52. Шкіцька І. Ю. Реалізація суб'єктивно-модальних значень у структурі безособово-інфінітивних речень сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Херсон, 2005. 19 с.

53. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 406 с.

54. Bartonek A. Pismo o jazyku mykenske restini. Brno : Masarykova univerzita, 2007. 352 с.

55. Braun Jan Kassite and Dravidian. Warszawa : Agade, 2009. 226 с.

56. Harvalik M. Synchroni a diachronic aspekty ceske onymie. Praha : Academia, 2004. 284 с.

57. Loewel I., Pejter A. Gra w gramatyke. Katowice, 2002. 172 с.

58. Zaron Z. Problemy skladni funkcjonalney. Warszawa : 2009. 147 с.